

Nuttige handwerken

(of: de strijd van meester du Burck)

door

Dr D.W. Gravendeel

Hij werd met louter lovende woorden ingehaald. Het was niet nodig nog naar andere sollicitanten om te zien. Vijf jaar later kreeg hij zijn ontslag aangezegd.

Dit verhaal gaat over een man, op wiens werk niets viel aan te merken, maar die moest wijken omdat de politiek dat wilde. Die politiek vond argumenten en willige oren en de eenling had geen schijn van kans.

Inleiding

Sinds de Reformatie is in De Meern het lager onderwijs eeuwenlang van protestantse signatuur geweest. Het Kapittel van Oudmunster, als ambachtsheer, en de kerkeraad bepaalden samen wie er tot schoolmeester benoemd zou worden. De benoemde kreeg tevens tal van andere baantjes te vervullen. Zo was hij ook koster, voorlezer en voorzanger, catechiseermeester en doodgraver.

Eén van de beginselen van de Franse revolutie was, dat de regering moest zorgen voor behoorlijk onderwijs voor het hele volk. De gemeentebesturen werden belast met de oprichting der scholen. Het onderwijs mocht geen aanstoot geven aan godsdienstige opvattingen, zodat de scholen door leerlingen van alle gezindten bezocht konden worden. Dit was het begin van het openbaar onderwijs.

Tijdens de Bataafse Republiek (1795-1806), het Koninkrijk Holland (1806-1810), de inlijving bij Frankrijk (1810-1815) en nog lang gedurende het Koninkrijk der Nederlanden, bleef dit openbaar onderwijs het enige dat op geldelijke steun van de overheid mocht rekenen.

Gevolg van een en ander was dat die overheid ook de schoolmeestersbenoeming aan zich trok en we zien dus dat sinds het begin van de 19e eeuw de onderwijzer van de school te De Meern wordt aangesteld door het gemeentebestuur van Vleuten en De Meern. De benoemde functionaris wendde zich vervolgens tot de kerkeraad, met het verzoek de bijbehorende ambten van koster, voorlezer en voorzanger, enz. te mogen bedienen. Dat verzoek werd steeds gehonoreerd.

Behalve dat voortaan de onderwijzer werd benoemd door het gemeentebestuur, veranderde er nòg iets. Er kwam controle op het onderwijs en de inrichting van het schoollokaal door schoolopzieners of inspecteurs.

In wezen bleef eigenlijk alles zoals het was. In naam was de school "openbaar", in feite was zij nog de oude "protestantse" school van weleer.

Het ging allemaal goed, zolang er maar onderwijzers "van hervormden huize" werden benoemd. Die konden zonder bezwaar ook de nevenambten waarnemen. Alles veranderde echter bij de dood van meester Johan Christiaan Nelle op 22 mei 1847. Nelle was, behalve onderwijzer, ook koster, voorlezer en voorzanger, kloklouder en doodgraver.

Op de kerkeraadvergadering van 31 augustus 1847 werd met ernst gesproken over "het gevaar" dat de gemeente bedreigde door de benoeming van een rooms-katholiek onderwijzer aan de Openbare Lagere School. Men wendde zich met een keur van argumenten tot het Classicaal Bestuur en tot Gedeputeerde Staten van Utrecht om een dergelijke benoeming te voorkomen.

Het hielp allemaal niets. Op 5 juni 1848 beslisten Gedeputeerde Staten dat de rooms katholieke Martinus Franciscus Koeleman tot schoolmeester in De Meern was benoemd.

Zo er al van katholieke zijde van een "overval" sprake is geweest (en dan natuurlijk op initiatief en onder leiding van de fervent "roomse" burgemeester Gerardus Johannes Henricus van Bijlevelt), dan moeten we toch vaststellen dat die in grote lijnen correct is uitgevoerd. Er zijn nogal wat stukken, deze zaak betreffende, bewaard gebleven in de archieven van de kerkelijke en burgerlijke gemeenten die ermee te maken hadden. De gemeenten Vleuten en Oudenrijn hadden namelijk een gemeenschappelijke regeling voor het openbaar onderwijs, terwijl leerlingen uit de gemeente Veldhuizen op die openbare school werden "toegelaten".

Er waren 17 sollicitanten voor de vacante betrekking, waaronder er 4 het katholieke en 13 het protestantse geloof beleden. Bij de laatsten bevond zich de door de hervormden naar voren geschoven zoon van de overleden Nelle. Een vergelijkend examen moest uitmaken wie er als nummer één op de nominatie zou komen. Om alle schijn van partijdigheid te vermijden, werden de dominee en de pastoor uitgenodigd om het examen bij te wonen. De schoolopziener maakte een tabel op van de uitslag en daaruit bleek Koeleman als de beste naar voren te zijn gekomen.

Dat Koeleman toch wel iets aan van Bijlevelt te danken moet hebben gehad, blijkt uit de aanhef van zijn dankbrief van 30 juni 1848:

Met onbeschrijfelijk genoegen heb ik UWEAchtb. brief van 24 Junij j.l. ontvangen; ik haast mij derhalve UEWA mijnen dank te betuigen voor de welwillende bescherming en de krachtdadige ondersteuning mijner pogingen. Gaarne betuig ik, dat ik, zonder UWEA hulp, zelfs met grootste inspanning, mijn oogmerk niet zou bereikt hebben.

Koeleman bleef in functie tot hij op 1 januari 1903 (80 jaar oud!) eervol ontslag kreeg. Hij vertrok de volgende dag naar Utrecht.

Zijn opvolger was Johannes Gerhardus Sluiter, die eerst *hoofd der Roomsche Catholieke School* te Bussloo, gemeente Voorst, was geweest.

De Openbare Lagere School in De Meern werd opgeheven met ingang van 1 januari 1911, toen er voor dat onderwijs een nieuw schoolgebouw werd gesticht aan de Meerndijk, in de gemeente Veldhuizen. Maar ook dat was in feite een katholieke school.

Ik wil hier niet verder ingaan op de schoolgeschiedenis van De Meern en alleen vaststellen dat er van openbaar onderwijs geen sprake was. Het ging van "protestantse" handen over in "katholieke" en het "echte" openbaar onderwijs zou nog lang op zich laten wachten. Wel moet ik vermelden dat in het jaar van meester Koeleman's benoeming de Hervormde Gemeente besloot tot de oprichting van een bijzondere school (School met den Bijbel). Daar werd onderwijzer Reinier Johannes Nelle, zoon van Johan Christiaan. Hij werd natuurlijk ook koster, en voorzanger, maar het baantje van klokkelouder en klokkenist was door de gemeenteraad al aan Koeleman vergeven.

Hulponderwijzers

Op 26 november 1880 besloten de gemeenteraden van Vleuten en Oudenrijn tot de aanstelling van een onderwijzer en een onderwijzeres aan de gemeenschappelijke openbare lagere school te De Meern.

Onderwijzer werd Petrus Hendrikus van Roosendaal te Amersfoort. Hij was rooms katholiek. Zijn jaarwedde zou f 600,- bedragen.

Hij werd reeds met ingang van 1 april 1883, op zijn verzoek, eervol ontslagen en vertrok naar Utrecht.

Tot onderwijzeres in nuttige handwerken werd benoemd Jacqueline Anna Nelle, op een jaarwedde van f 150,-. Zij was nederlands hervormd en een kleindochter van Johan Christiaan. Reeds een jaar later vroeg zij om opslag, maar de gemeenteraad achtte daar geen gegronde redenen voor aanwezig. Juffrouw Nelle hield de eer aan zich en werd, op haar verzoek, met ingang van 1 april 1882 eervol ontslagen.

Haar opvolgster was Annette Jeanne Gelestine van Stuwe, ook nederlands hervormd, echtgenote van de arbeider Cornelis de Vries.

Albertus Johannes du Burck

Toen bekend werd dat van Roosendaal De Meern zou gaan verlaten, solliciteerde du Burck naar de vacante plaats. Een zekere heer J. Brevée beval hem aan bij de schoolopziener. Hij vond hem een nette jongen, met veel lust tot studie. Hij wilde in de buurt van Utrecht wonen om colleges Nederlands aan de universiteit te kunnen volgen. Hij had ervaring in het lesgeven. Brevée: *heeft iets stugs in zijn karakter, of liever in zijn uiterlijk. Is misschien bij een eerste ontmoeting hinderlijk, meer dan bij nadere kennismaking.*

Het hoofd van de Coornhertschool te Amsterdam, waar du Burck werkte sinds oktober 1881, vertelde dat hij zijn opleiding had gehad aan de Normaalschool te Middelburg en daarna had lesgegeven te Sluis en Groede. In Amsterdam had hij gestaan voor klassen van dertig tot veertig leerlingen. Het hoofd was steeds tevreden geweest en beval hem aan.

Albertus Johannes du Burck

Du Burck moest "op zicht" komen bij Koeleman en deze schreef op 29 maart een rapport: *dat het hem voorkomt dat de Heer A.J. du Burck, onderwijzer te Amsterdam, getoond heeft een goed practisch onderwijzer te zijn en veel geschiktheid bezit om met kinderen om te gaan, en dus verdient het eerst in aanmerking te komen ter vervulling der vacante betrekking van onderwijzer aan de openbare lagere school alhier.*

Op 7 april schreef de schoolopziener A.J. Royaard aan B en W: *dat de voordracht van de Heer du Burck mij zeer gewenscht voorkomt, daar ik zijne benoeming op grond van de omtrent ingewonnen informatie en van persoonlijke ontmoeting, zeer zou achten in het belang van het onderwijs te De Meern. Onder die omstandigheden zou ik het doelloos achten pogingen aan te wenden om nog meerdere sollicitanten te verkrijgen, waarmede altijd tijd verloren zou gaan.*

Du Burck bleef de enige gegadigde en de gemeenteraad benoemde hem op 16 april 1883, op een jaarwedde van f 600,-.

Albertus Johannes du Burck was nederlands hervormd. Ook de toenmalige burgemeester, jonkheer Jan Willem Antonie Barchman Wuijters, was dat geloof toegedaan en wellicht werd daar toen om die reden "geen punt" van gemaakt?

Hij was op 1 september 1861 te Sluis geboren als zoon van de banketbakker Johannes Albertus du Burck en Jozina Adriana Sanders.

Hij nam op 1 juni 1883 zijn intrek bij de timmerman Willem Karel Nelle. Diens vrouw, Wilhelmina Johanna Jakoba van Stuwe, was op 2 december 1881 overleden. Willem Karel volgde op 26 augustus 1883. Toen was dochter Jacqueline Anna, de vroegere onderwijzeres nuttige handwerken, du Burck's hospita.

Er was al snel sprake van enige onenigheid tussen du Burck en zijn schoolhoofd. Reden voor B en W een vermanende brief aan dat schoolhoofd te richten op 12 november 1883: *Ter onzer kennis is gekomen dat geene gewenschte overeenstemming bestaat tusschen U en de onderwijzer du Burck omtrent de regeling van het herhalings-onderwijs. Uw verlangen dat ook genoemde onderwijzer elke avondschool bijwone, komt ons, zoolang het aantal leerlingen niet bepaaldelijk zijn hulp eischt, onredelijk voor, vooral omdat meer bepaaldelijk het hoofd der school met het*

herhalingsonderwijs belast is en daartoe dan ook bij Raadsbesluit van 13 October 1880 no. 50 zijne jaarwedde met f 100,— verhoogd is. Vervolgens dringt men erop aan de zaak op welwillende wijze onderling te regelen.

Of er meer wrijvingen waren en of die een rol speelden bij het nu volgende, blijkt nergens, maar in het begin van 1888 heeft het gemeentebestuur iets bedacht. In Vleuten heeft men een onderwijzeres die, behalve de bevoegdheid tot lesgeven, ook de akte voor nuttige handwerken bezit en men is daar dus goedkoper uit dan in De Meern. Men moest daarop iets vinden *het algemeen belang der gemeente eischende dat op ieder gebied de uitgaven beperkt worden binnen de grenzen van een zuinig financieel beheer, voorzover dit belang daarmee niet in strijd is.*

Wilde men in De Meern dezelfde situatie bereiken als in Vleuten, dan moesten in De Meern twee mensen ontslagen worden: de onderwijzer du Burck en de onderwijzeres van Stuwe.

Er ging op 30 april 1888 een brief uit naar de schoolopziener, waarin werd gewezen op *het financieel belang des Rijks, maar vooral dat der gemeente Vleuten en Oudenhijm. De nadruk werd gelegd op de minder gunstige resultaten van het onderwijs in nuttige handwerken aan de gemeenschappelijke openbare school te De Meern.*

De jaarwedde van een onderwijzeres te De Meern was nog bij raadsbesluit van 9 december 1880 vastgesteld op f 550,—. Daar wilde men ook wel graag wat afpeuteren. Overwegende dat *in de gegeven omstandigheden en met het oog op de meer gematigde eischen van het onderwijzend personeel, eene lagere bezoldiging tot geene beperkte keuze in het opmaken eener voordracht ter benoeming aanleiding geeft*, besloot de raad op 10 oktober 1888 het salaris tot f 450,— te verlagen.

Vooruitlopend op die raadsbeslissing werd dat bedrag maar vast genoemd in de brief aan de schoolopziener.

Voorwaar een knap staaltje van bezuinigen. Zómaar, over de hoofden van twee mensen heen, door wat geschuif met papieren, f 300,— verdiend!

De schoolopziener speelde het spelletje mee en deelde per brief van 1 mei 1888 mee geen bezwaar tegen een en ander te hebben.

Toen de belanghebbenden nog. Op 28 april waren naar hen brieven uitgegaan, waarin slechts de financiële motieven waren genoemd en waarin hen eervol ontslag per 1 november werd aangezegd.

Juffrouw van Stuwe was geen partij. Zij verzocht gehoorzaam per 1 oktober eervol uit hare betrekking ontslagen te worden.

Du Burck was taaier. Hij schreef op 28 juli een brief aan B en W *dat hij aan de kinderen der school gehecht is en dat voor zijne gezondheid het buitenleven eene vereischte is. Hij vroeg zich af of de behoefte aan onderwijs in de handwerken op de school te De Meern inderdaad zo groot was dat men er een gewaardeerde leerkracht voor wilde ontslaan. Bovendien was hij van mening dat toch buiten de school goede gelegenheid bestaat om handwerken te leeren. Hij somde de voordelen op die een onderwijzer had boven een onderwijzeres. Tenslotte speelde hij zijn troef uit: aangezien ondergeteekende aanbiedt f 100,— van zijne jaarwedde te laten vallen.*

B en W wankelden en verklaarden zich bereid hem tegevoet te komen, opdat hij zijn studies voor het middelbaar onderwijs zou kunnen afmaken. Hij moest dan wèl "op zegel" beloven per 1 oktober 1889 ontslag te zullen vragen. Men zou inmiddels op andere wijze tijdelijk voorzien in het onderwijs in de nuttige handwerken.

Du Burck bleef halsstarrig. Hij schreef op 9 oktober: *dat ik voorsnog niet besluiten kan ontslag te vragen en nog steeds beleefdelijk blijf verzoeken mijne betrekking te mogen behouden.*

De gemeente kende nu geen pardon meer. Du Burck werd per 1 november 1888 eervol ontslagen.

Uit een brief van B en W aan Gedeputeerde Staten, die er óók nog in werden gekend, van 19 oktober, blijkt nog iets méér. Men schreef dat er om meergenoemde redenen aan *den onderwijzer du Burck een eervol ontslag zou moeten worden verleend, waartegen te minder bezwaar bestond omdat door het Hoofd der School geen bizonderen prijs wordt gesteld op het behoud van dezen onderwijzer.*

De gemeenteraad benoemde op 6 november 1888 mejuffrouw H. Bakker te Utrecht tot onderwijzeres aan de openbare school te De Meern.

Du Burck's verdere levensloop

Albertus Johannes du Burck vertrok op 23 januari 1889 naar Sluis, zijn geboorteplaats. Hij was echter op 27 mei weer terug bij zijn oude hospita en bleef daar tot 31 oktober 1892. Wat hij in die tijd uitvoerde is niet bekend, maar waarschijnlijk voltooide hij zijn studie Nederlands in Utrecht.

Op laatstgenoemde datum vertrok hij naar Hilversum, om zich via Baarn, op 18 mei 1897 te Maarssen te vestigen.

Jacqueline Anna Nelle

Tijdens zijn verblijf te Maarssen, trouwde hij op 12 mei 1899 te Vleuten met Jacqueline Anna Nelle, de vrouw die al acht jaar voor hem had gezorgd. Zij was op 16 november 1856 te Benschop geboren.

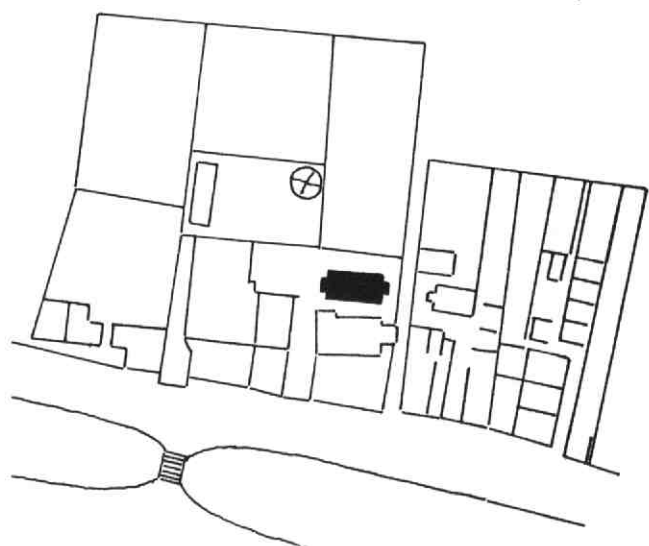
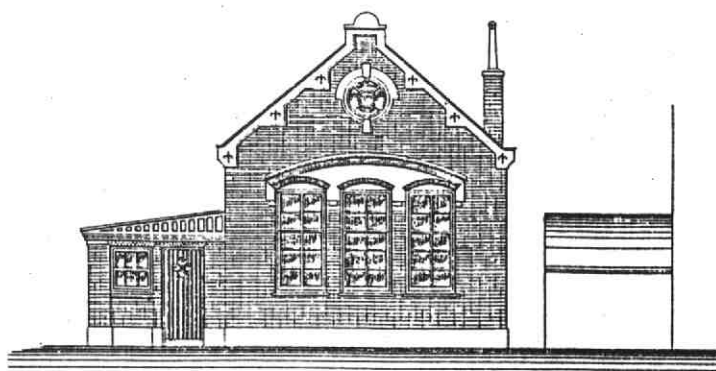
Het echtpaar vestigde zich op 1 januari 1908 te Genemuiden, komende van Maarssen.

Albertus Johannes overleed te Genemuiden op 27 oktober 1925 en Jacqueline Anna ging op 6 november 1925 terug naar De Meern, waar een zuster van haar overleden man, Jacoba Pieternella Maria du Burck, geboren op 9 augustus 1874 te Sluis, bij haar kwam wonen. Jacqueline Anna overleed op 3 september 1936 en haar schoonzuster vertrok op 14 januari 1937 naar Rotterdam.

Uit het huwelijk van Albertus Johannes met Jacqueline Anna werden geen kinderen geboren.

GEMEENTE SCHOOL AAN DE MEERN.

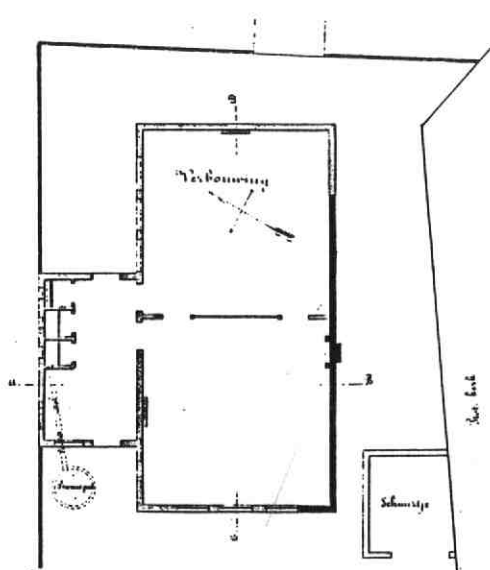
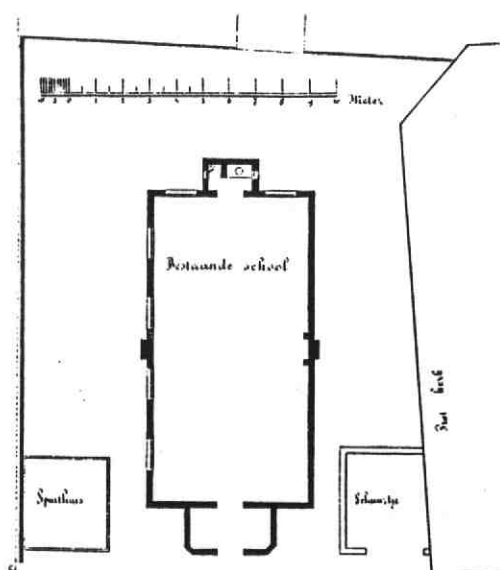
Voorgevel

Geheel boven: de voorgevel van de Openbare Lagere School, zoals die volgens de tekening in 1883 moest worden.

Midden: de situatie volgens de kadastrale minuut (1832). Het noorden is boven. Het zwarte blokje stelt de school voor, ten noorden van de kerk.

Onder: de plattegronden vóór (links) en ná (rechts) de verbouwing.

De Openbare Lagere School

Waar stond toch die "gemeenteschool aan de Meern"?

Het huidige, in 1913 tot stand gekomen, kerkgebouw van de Nederlands Hervormde Gemeente staat met zijn as haaks op de Zandweg. Van de oude kerk, op diezelfde plaats, liep de as in oost-westelijke richting. Achter die kerk en evenwijdig ermee, stond het schoolgebouw.

Nadat al eerder enkele verbeteringen waren aangebracht, besloten de gemeenteraden van Vleuten en Oudenrijn op 5 februari 1883 de school ingrijpend te verbouwen. De Utrechtse architect A.J. Nijland kreeg opdracht tekeningen, bestek en een begroting te maken. De laatste kwam uit op f 3.236,—. De IJsselsteinse aannemer Johannes Bouwman nam het werk aan voor f 2.748,—.

De oude school bestond uit een lange pijpenla, met aan het ene uiteinde de ingang en aan het andere het "secret". De nieuwe zou twee aparte lokalen hebben en de ingang in een aanbouw.

De "plaats" Overvliet werd gehuurd van de heer Hoeijenbos, om daarin tijdelijk onderwijs te geven.

Onze vriend du Burck, die zich immers op 1 juni 1883 te De Meern vestigde, moet de oude toestand nog meegemaakt hebben. Hij zal zeker ook hebben lesgegeven op Overvliet, om vervolgens triomfantelijk bezit te nemen van een "eigen" lokaal in de nieuwe school.

Tot slot nog iets heel merkwaardigs. Ik heb al verteld dat met ingang van 1 januari 1911 de Openbare Lagere School te De Meern werd opgeheven. De gemeenteraad besloot het nu overbodige gebouw openbaar te verkopen, maar de Nederlands Hervormde Gemeente wilde het wel graag hebben om, na sloop, ruimte te hebben voor de bouw van de nieuwe kerk. De waarde werd getaxeerd op f 900,— en de gemeenteraad ging op 17 februari 1911 accoord met de overdracht voor dit bedrag.

Volgens het kadaster echter, was de Nederlands Hervormde Gemeente in 1832 eigenaresse van het gebouw en is dat nadien ook altijd geweest en gebleven. Ik vond geen oplossing voor dit raadsel.

Bronnen

Jac. de Bruijn, De Hervormde Gemeente De Meern, 1977
Gemeentearchief Vleuten-De Meern

De foto's zijn genomen uit de trouwfoto, behorende bij het artikel "Een deftige trouwpartij in 1913", door B. Overkleef in ons Tijdschrift, jaargang VI, nummer 2, blz. 410 e.v.